

struere, et perniciem perpetui moliri; at non torquere, nisi potestatem fecerit Deus, qui sep̄ virtutis probanda causa sint homines divixari. Invenit quoque, ut legentum animis suggereret Deum summum esse regem bonis et malis angelis prescribentem officia, ab iisque repetenter officiorum rationes; quam rem significatiore formâ, quam concili et judicij explicare scriptor non potuit. Hac ipsa quippe divinus Spiritus sese attemporans captui hominum atque intelligentia, in scriptoribus animum indidit, quod facilius, que si Dei voluntas, quantum in res creatas imperium, quomodo tot tamque gravia mala poterit Jobo accidere, homines intelligenter, objectâ judicii, accusationem demoni, et Dei decretorum similitudinem. Multorum interpres haec explicandi ratio est, à qua non admodum absunt, qui existimant, non eo modo rem actam, quo scriptor narravit; sed ita scriptori visam fuisse, quenadmodum sep̄ prophetis quedam obversabantur animo pro visum, non ex rei veritate. Sed hinc insc̄ admodum hereticis deducunt, omnia in libro Jobi esse parabolæ, quando parabole in historiis etiam adhibentur ad id quod primum spectatur, illustrius significandum.

Ad ultimum respondeo omnia maximè esse credibilia de summa Jobi egestate, de morib⁹, de derelictione, si semel illud cedererimus, cui fidem abnegare non possumus, factam à Deo potestatem malis spiritibus spoliandi Jobum bonis omnibus familiaribus, et corpus exerciāti immitti dolore, dummodo vitam non eriperint. Numquid difficile demoni fuit, dat sibi facilius noconi, malum mala cumulare? Sabaeos et Chaldeos excitare ad boves, asinos, camellos diripiendos? incendere oves, et perros igne, vel fulmine oculis demiso, et perdere? ventum validum suscitare concutientem et diruentem domos? numquid et distulerit ulcerare, atque ulcera ingeneret fetida, que nauseam facerent, proprie quodcum omnibus omnium miserrimum deserteretur? Si enim id agebat invidissimus Satan, ut fortissimum virum à virtutis statu dejecteret, certè omnia illico concesserit mala, et densavit ictus sine intermissione ulla, sperans se tui malorum genitam congerie tandem victorem fore. Cur ergo non credimus Jobum pridē veluti hominem fierissimum, postea crassisse miserrimum, et ob id ab omnibus derelictum?

Sed in sterquilino, inquit, sedisse quis credit? Primò, Hebrei voces sunt: *Et sedet in medio cineras*; id est in pulvere sit, ut lugentum mos erat, qui jacebant in terrâ et in pulvere: quemadmodum et solerant facere leprosi ab aliis hominibus procūl, ne sano contagione inficerent. Secundò, sterquilinum potuit dici lectulos, in quo jacebat vir dolorum ulceribus scatens. Tertiò, potuit et sterquilinum esse immundus locus, in quem ruderâ, purgamenta, et sordes conseruerunt, ibique Iohannes scribit. Sed priorem potius ex his sententiis probaverim: nam et de amicis, qui eum visitatum venerant, dicitur vers. ult., cap. 2: *Et sederunt cum eo in terra septem diebus et septem noctibus*.

Amicos verò non dicimus totos septem dies, et noctes totidem ibi mansisse immotis sine cibo, et potu, atque à Jobo nunquam disjunctos: neque hac sacer textus indicat iis verbis: *Et sederunt cum eo in terra septem diebus et septem noctibus*, et nemo loquebatur ei verbum: *vidabant enim dolorem esse vehementem*. Sed verius haec ejus loci interpretatio est: venisse amicos, ad hominis aspectum genuisse, plorasse, stupuisse prie doloris vehementia, ac tristitia magnitudine, et nullis potuisse verbis quid sentirem exprimere, vel credidisse verbis quibuslibet exasperatum potius iri dolorem quām lenitum. Septem verò dies et noctes et assedit, magnam quidem partem, nec sine intermissione, quia in urbe manentes, emique convenientes magnam diet partem usque in seram noctem prop̄ dolentem amicum transigebant, abeundo tamen, et redeundo, ut necessitas aut opportunitas tulisset. Ita Jacob, Genes., cap. 31, dicit Labano, vers. 58 et 40: *Viginti annis fui tecum.... diu, noctusque asta uehabe, et gelu...* Ita de Anna prophetia dicitur Lucas cap. 2, v. 37: *Quæ non discubebat de templo ieiunis et observationibus seriens nocte ac die. Nemo tamen credit haecenus Jacobum nunquam se in tectum receperisse; aut Annam nunquam de templo retulisse pedem.*

Silenti demum Josepho prophetas, Apostolos, Synagogam, Ecclesiis loquentem opponimus. Multa alia jam vidimus in Josepho desiderari, quæ in sacris Litteris inveniuntur, suntu certissima. Numeravit ipse libros in canoneum relatos viginti, et duos, quem numerum confidere non potuisse, nisi recentiss. et Jobo. Neque necesse fuit historiam Jobi ab ipso commemorari, que nihil conjunctionis habebat cum fratribus suorum historiâ, quam scribendam suscepit.

ARTICULUS XI.

De libro Psalmorum.

Liber Psalmorum ab Hebreis inscribitur *Sepher tekhîm*, id est liber hymnarum, sive laudum: quoniam enim et proces, et postulationes, et querimonias, et descriptiones rerum multularum historicas et propheticas continet; tamen seu quod majore parte laudes divine celebrantur, seu quod Dei imprestas, potentia, bonitas et rogationibus, et infinitatis nostræ sensu, et mirabilium rerum predicatione commendetur, optimè laudum liber dicti potuit. Græci γένεσις dicunt à πάτερ, quod est suaviter pulsare; unde et psalterium instrumentum musicum scilicet, quo in canendis Dei laudibus ut veteres solebant, vel etiam volumen divina cantica complectentes, aut totus ordo divinorum canticorum. De hoc Psalmorum libro potior et gravior defensio esse debet, in qua tamen non est opus multis, Deo afflante scriptum esse antiquissimis temporibus, quod Paulus Samosatenus primum ignoranter, et audacissime contra omnium veterum fidem negavit, quem ex Anabaptista aliquot secuti impudenter novitatis sacrum Librum accusant. Cetera verò de Psalmorum numero, divisione, auctore, titula-

lis, que omnia ab interpretibus queri solent, expeditam primam causam brevius subsequentur.

Mirandum maximè est potissimum quoniam dubitare, vetusne, divinaeque Psalmorum opus esset, an recentius, ab hominibus proprio ingenio absque Dei afflato et tutela conscriptum, cum tot habeamus et antiquitat, et divinitatis argumenta. Præterea hæc de Esdrini canonio auctoritatem, qui argumento maximo est cum antiquis, tunc divinitus Psalmos esse descriptos. Præterea septuaginta Virorum operam, que in interpretatis libris à synagogâ jam pridem divinis reputatis versata est. Præterea et argumenta ipsa Psalmorum redolentia antiquitatem. Illud constat in Hebreo populo fuisse multos viros ingenio, et legis studio eximios concelebrantes laudiis, et vicissim canentes in templo Dei praeconia magno instrumentorum musicorum apparatu, acceptaque beneficia, victorias, diuinæ promissiones hymnis et canticis predicatoris illustri pietatis significatione: quæ omnia ex libris Regum et Paralipomenon intelligimus. Imo verò et ante extractionem templi cantico descripsi convexisse, si quid prosperius evanisset, Mosis, et Baræ, et Debore exemplo confirmatum est. Hæc verò carmina, quæ in uso populo erant, communia, perulgata, mandata memorie, sep̄ concentrata, quis unquam sibi persuaderet aut populi oblivitione, aut Synagoga incuria intercidisse omnia, et nova series temporibus pro arbitrio excogitata? Quos ergo habemus Psalmos II à prophetarum etate transmissi ad nos.

Prophetæ præterea, Christus et Apostoli Psalmorum divinitatis testimonium dant, totiusque libri dignitatis. Capite enim 22 lib. 2 Regum, totus Psalmus 17. descriptus est, et David auctori tribuitur. Libro 1 Paralip., cap. 16, à v. 8, Psalmus 104 et deinde 95 repertur. Libro 2 Paralip., cap. 7, v. 6, exstat aperi-
tissima mentio Psalmi 103: *Sacerdos autem stabat in officiis suis, et levitæ in organis carminis Domini*, que fecit David rex ad laudandum Dominum: *quoniam in eternum misericordia ejus*. Isaiam, Jeremiam, aucto-
rem Ecclesiastici, Proverbiorum, Ecclesiastis, et verbâ, et sententias à Psalmis simplices usurpassæ adeo clarum est, ut supervacuum sit ingenere earundem numerorum à pluribus Patrum atque interpretum congestum hic afferre. Christus Dominus, Lucas cap. 24, v. 44, sit: ... *Necesse est impi et omnia quæ scripta sunt in lege Mosis et Prophetis, et Psalmitis de me*: de Psalmis autem loquebatur à synagogâ tom legi consuetis, postea Ecclesiæ concretis. Item Matthæi cap. 22, v. 43 et 44, Hebreo allögues: *Quoniam David in spiritu vocat eum Dominum dicens: Dicit Dominus Dominus meo: Sede a dextera meis, donec ponam inimicos tuos...* Rursus Petrus, Actor. cap. 1, v. 20: *Scriptum est enim in libro Psalmorum: Fiat commoratio eorum deserita, et non sit qui inhabet in eis, et episcopatum eius accipiat alter.* Quo loco volumen, in quod sacri Hymni erant relati, totum divinum, et prophetarum de novâ lege editarum plenum significat Petrus. Simili sapè Paulus habet de Psalmis multa recitans,

Sunt, non inferior, in Psalmis, que in speciem offensionem aliquem habent, coquimedi illi ubi psalmista, totum hominem morte exstingui, atque ad alterum silentium adduci; Deum mortuorum oblitum videat dicere: item alia, ubi totus ultionem spirat; gravissima mala inimicis precatur, eosque diris devovet; que cum sint notissima, non est opus referre. Verum cui unquam suspicio oboriarum opinionem

fuisse cantoris Psalmorum totum hominem interire, et corporis dissolutionem aeternum tacere? Si censuit David nihil hominis supereret post mortem, quorsum tandem illa Psalmi 16 (Hebr. 47), v. ult. : *Satabor cum apparuerit gloria tua?* sive ut Hieronymus ex Hebreo verit: *Cum exigituero similitudine tua, sive similitudinem tuam experegeres,* sive etiam satabor imagine tua, clam expurgar; que omnia eodem referuntur. Quod et Hebrei de resurrectione explicit, qui notant Deum dicere, cum à mortuis resurrexit, se ex divini vultus aspecto plenissima felicitate et voluptate præferrutum. Unum profero R. Scelomoh hunc locum interpretantem: *Tempore futuro, inquit, in justitia videbo vultum tuum: satabor visione vultum tuum,* cum mortui expurgentur à somno suo, qui similes erunt imaginis tuae, quemadmodum dicitur Genes. cap. 9, quoniam ad imaginem Deli fecit hominem. Annotaverat autem Aben Ezra ea Psalmi 1, v. 5, verba: *Non resurgent impi in iudicio,* secundum Hebreia vocis significationem idem valere ac: *Non consistent in iudicio, non suscitabunt iudicium:* non enim stani in iudicio; sed judicium metuunt et horrent, qui sciunt se causa cadere, qui sentientibz obtinere non possunt. Item alia: *Inebriantur ab ubertate domus tuae, et torrent voluptae tuae potabis eos, quoniam apud te est fons vita, et in lumine tuo videbitis lumen,* Psal. 35, v. 9 et 10. Atque, ut brevi me expidiam, illa demum: *Beati qui habitant in domo tua, Domine! in secula seculorum laudabunt te,* Psal. 85, v. 5.

Igitur cum Psalmista ait nullas Deo laudes, nisi à viventibus, imperti posse, neminem in morte esse Dei memorem, de statu, ut aiunt, mortuorum naturali, degue Dei laudibus in coet, in Ecclesiis canendis loquitur. Cum enim in texendis hymnis se exerceret; exponeret autem Deum, Deique beneficis magis effere laudibus, rogabat ut ab inimicorum vita sua insidiantium manibus eriperetur, neve sineret Deus se vitam spoliari; addens concide mortuorum consilia, nullam è sepulcris exandri vocem celebrantium divini nominis gloriam, à nemine mortuorum bonitatem et, benignitatem divinam commemoravari, neminem festos dies cum populo agere, neque gratulari amplius leto animo de bonis Dei largitate acceptis. Et quidem si animo nobiscum ipsi repeteimus paucos admodum fuisse tum qui veram religionem profliferarent, et memoriam excitarent divinae bonitatis, sapientiae, potentiae, majestatis, non mirabimur, si sancti viri agrè tulerint vocem suam testem non supereret divinarum laudum, et putaverint divini honoris causa nihil temtris, nihil tristius sibi esse posse, quam in sepulcro jacere. Quamobrem dicebat David, Psal. 6, v. 6: *Non es in morte qui memor sit tu;* id est qui mentionem tulit habeat, qui laudes tibi tribuat; itaque: *Eripe animam meam, salvum me fac propter misericordiam tuam.* Psalmo vero 87, v. 6, ubi dolet se putari tanquam destrum in lacum, cuiusmodi vulnerati (interfecit) dormientes in sepulcris, quorum non es memor amplius: et ipsi de manu tua repulsi sunt, veritas ne peccato Deum à se abalienasset, queritur se haberi quasi occisum,

quem Deus de libro vite delet, atque à se rejeicit, ac si nollet amplius ejus meminisse: quos enim præmatur morte eripit Deus, eorum videtur velle obli- visci.

Mitissimum verò fuisse Davidem, hominum lenissimum, longèque absoluissime ab omni vindicta cupiditate, satis contemptum arbitramur. Quo amio Sauli necem sibi molienti percepit! Quām justo supplicio ejus interfectorem afferit, et si ille per speciem commiserationis regi collosso mortem accelerasset! quām noluit quemquam adversariorum cede compesci! quanto studio conquisivit è Sauli domo, quos beneficis culmaret! cum ab insipientibus petebatur, obmutu, inquit ipse, et non aperius os meum: cūm gratis oppugnabatur, bona rependebat pro malis: cūm ei molestabant, orabat, indubie cilicio, affligebat se jejunio, eosque quasi amicos et fratres complectebatur. Sed quid hec persequor? Quod si de inimicis interdum, aut etiam seip̄ queritur, et precatur mala, non tam suos inimicos detestatur, quām Del: imò verò Dei potissimum et divine legis contempores, qui dolis, cedibus, contumelias, oppressione, atque omni scelerum genite ita se gerent, acsi Deus vindex non esset: iis autem temporaria mala oplat, ut illis coerciti tandem male facere desint. Nihil est enim quod non faciat diabolos magisque. Deli memores, quām arrumna, angustiae, morbi atque adversa, qui, dum omnia propriae credunt, effrenes sumus, Deum à nobis abiciimus, in omnia sclera ruimus. Item, quas imprecations dicunt, non dire sunt; sed oracula, et vaticinia, quibus prophetae preannuntiavit quod erit olim ipsi et oblitis Deli eventurum. Nam soler prophetis diversis modis futura prediceret; modo quasi jam praeterissent; modo quasi haberent ab oculis; modo accisi, que vaticinatur, ca feri postularent. Atque hec plurim sanctorum Patrum, atque Augustini praesertim et Chrysostomi sententia est. Huius addatur scriptore Psalmi plurimi logoi in Christi persona, quem referebat, vexatos ipse, atque exagitatus ab inimicis: quinidem esse Christum loquenter, qui denuntiavit gravissimas penas Iudeis incredulis, et ceteris Christi hostibus à divina justitia paratas quas et in modum optantis minutar; quoniam lex aeterna, atque eternus ordo, à quo nunquam potest recedere, postulat. Deum ultorem esse superbie, contumacia, perversitatibus, quā adversus veritatem resistunt, et divinum verbum oppugnant. Ultimo demum loco, et si David ipse malum quilibet inimicis optaverit, nunquam id ab ira, odio, ultione cupiditate profectum esse arbitrabimur; sed divina gloria justificaque zelo. Numirūm sancti homines quemadmodum ad coelum jam evecti tanto Del glorie, honoriis studiis flagrant, ut ad celares penas ab Iudeo contra ejus legis contempores expetendas, atque enī poscedandas ferantur, quales à Joanne, cap. 6 et 19 Apocal., describuntur; ita adhuc degentes in terris, Deli divinaque gloria zelo percipi, abreptique illatas eidem ab improbris injuriis pati sequo animo nequeunt, ac mallent divinam virtutem et majestatem in præsentissimā impiorum puni-

tione semper triumphare, quām ob impunitatem peccati, et ultioris dilationem quidpiam de ea in hominum opinionis detrahit.

Potiore causa paucis expedita, vix opus est dici Psalmos tantummodo 150 cūm ab Hebreis, tūm à Christianis Graecis et Latinis perpetuo recenseri. Psalmus enim 151 de monachia Davidis cum Golathidiographus appellatus, et à Syro atque Arabe interpretare exteris apositus, est à quibusdam prisca Ecclesia Patribus memoratus esse videatur, nūc quātam obitum auctoritatem. Quām enim verò obtinuerit unquam, qui ab omnibus Hebraicis codicibus semper abfuit, quem in canonem Ecclesia non recepit, quem nemo Patrum est interpretatus vel tum, cūm Psalmos exteris illustraret? Par ratio sit de 18 Psalmis Salomonis nomine inscriptis, et Graeci sermone evulgatis à Patre Ludovico de la Cerdá. Quidquid enim ille de his crediderit, persuadere nemini potuit partem esse ex quinque et mille carminibus, quae legitur, lib. 3 Reg., cap. 4, v. 52, Salomon composuit. Imò vero simul atque prodire in lucem, ab eruditis consensum, conclusumque est, autem Hebraicum hellenistam, corrossis veteribus Psalmis, et sententias sparsim decerpitis, atque in unum collectis, opus illud edidisse. Se quoque parvum versatum in Hebraica lingue scientia, et in historie veteris studio auctor prodidit, dum Psalmi 8 titulum fecit: *Contumaciam Salomonis pro victoria.* Quām enim unquam vitoriam retulit Salomon, qui summā in pace semper vixit à nemine laesitiss, neminem provocans? aut quid Graecos interpres in ea re est initatus, qui titulum sc̄p̄tē Hebraicis Psalmis prefūxim *victoriā* reddiderunt, sive pro *victoria*, quem in finem, sive in eternum cantandum Vulgata latina explicare videatur; nūc verò communiter reddunt interpres *præcentori*, sive musicis praefacti? aut cur *pro victoria* inscriptus est Psalmus luctus et querclarum plenus propter Hierosolymam eversam, et actos in exilium Iudeos? Fascat ergo opus spuriū atque apocryphum.

Ad divisionem Psalmorum quod spectat, divisio in quinque partes, seu ab Hebreis quibusdam excoigitata potius quām à Psalmorum coactoribus meritò existimat. Ita autem ferme parturunt Hebrei libros: primum Psal. 40 finiunt; secundum Psal. 70; tertium Psal. 88; quartum Psal. 105; quintum Psal. 150. Hieronymus enim præfatione in Psalmos ait: *Nos Hebreorum auctoritatem secuti, et maxime Apostolorum.... unum asserimus Psalmorum volumen.* Quare antiquam divisionem illam, dicat quis quantum velit, vulgatam tamen, et probatam Hebreis omnibus fuisse non officiet. Apostoli librum Psalmorum appellarunt, non libros: in Ecclesiæ Scripturis libro uno Psalmi omnes concluduntur. Fataeum ergo, ut unum volumen est, ita unum semper fuisse.

Etsi autem nulla sit libri divisio, est tamen quadam Psalmorum, ut Hebrei alteros disjungunt, quos Graeci et Latinis conjungunt, alteros uno colligunt, quos nos dispertinunt in duos. Psalmus apud Latini

nos 9: *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo.... in duos tribuitur in codicibus Hebraicis. Decimi verò à vers. 22 exordium est: Ut quid, Domine, recessisti longe.... inde usque ad Psal. 115, psalmorum numerum uno majorem notant Hebrei, quam nos soleamus; propriea qui nobis decimus est, trigesimus, centesimus, ipsi si 11, 31, 101, quam numerandi rationem sequuntur et haeretici. Cūmque iterum psal. 115:*

In exitu Israel de Egypto in duos secent, novumque Psalmi exordium faciunt in eo nono versiculo: Non nobis, Domine, non nobis, sed nomen tuo da gloriam; item ut fit noster 114 sit 116 in Scripturis Hebraicis. Redeunt tamen nobiscum ad eundem numerum antequā psalterium absolvatur. Nam duos alios quos nos dividimus 114. Dilexi, quoniam exaudierit Dominus; et 115: *Credidi propter quod locutus sum, componunt in unum; uti ex duobus altero 146: Laudate Dominum, quoniam bonus est Psalmus; altero 147: Laudate, Jerusalim, Dominum, unum faciunt in Psalmo 148; ex quo fit, ut tandem in numerando simus pares. Quis potior ex his duabus partitionibus sit, quis unquam definiat? Credibile certè non est Graecos se pinguita Interpretes novam distinctionem invexisse contra veterem consuetudinem cum Psalmos Graecè reddiderunt. Conjunctionis autem Psalmos Esdra temporibus eo ordine dispositos, quo aut fortuitò reperiuntur, aut pro varia festorum dierum celebitate, vertente anno, concini in templo solebant, satis aperatum distinctionis indicium præ se non tulisse; atque inde factum ut diversa dividendi et conjugandi ratio in Hebraicis et Graecis codicibus iniretur.*

Accedit ad hec questio de libri auctore. Quaritur nimur, Psalmi omnes Davidi tribuendi sint, an alii etiam prophetis atque cantoribus. Chrysostomus, Theodoreus, Euthymius, Cassiodorus, Augustinus Psalmorum omnium auctorem unum Davidem faciunt. Contra auctor Synopsos, Hilarius, Hieronymus, Eusebius Cesariensis, Isidorus varijs fuisse consent, eos videlicet omnes qui nominantur in titulis, Davide, Salomonem, Asaphum, Iudith, etc. Nobis certissimum videtur maximam Psalmorum partem Davidi esse: nam in fine Psalmi 71 legimus: *Defecunt laudes David filii Jesse.* Lib. 2 Reg., cap. 25, v. 1: *Dixit David... egregius Psaltes Israel.* Lib. 2 Paralip., cap. 1, v. 6: *Stabat levite in organo carminum Dominus qui fecit David rex ad laudandum Dominum.* Pro conperio quoque habemus, plerosque ex iis qui titulo carent, Davidis esse. Psalmus enim 2 sine titulo est; attamen Actor. cap. 4, v. 23, Apostoli affirmant à Davide fuisse compositum. Sic et 94 caret titulo apud Hebreos; Apostolus tamen ad Hebr. cap. 4, v. 7, eum Davide tribuit.

Verū omnes Psalmi Davidi attribui vix possunt. Primo ob stili differentiam: nam Davidici faciliore et leviore venā fluunt, attice velut sapore conspersi; Asaphici verò obscuriores sunt, stili strictioris, vehementis, tristis interdum et lugubris. Deinde ex lib. 2 Paralip., cap. 29, v. 50, discimus præcepisse Ezechiam Levitis ut laudarent Dominum sermonibus (id est

Psalmis *David et Asaph videntis*. Ergo Asaph non fuit cantor, sed propheta; vel si cantor fuit, fuit quoque psaltes et propheta. Nihil igitur impedit quoniam ipse sit auctor quorundam salem Psalmorum eius nomine inscriptorum. Tertiò, si haec inscriptio, *Psalmus David*, vel *ipsa David* significat Davidem auctorem esse Psalmorum, in quorum titulo ipsius nomen scribitur, vel saltem ex ipsius formula et exemplo eodem lucubratus, ut nomini putant, cur altera, *Psalmus Asaph* non significabit Asaphum esse illorum compositorem, quibus Asaphi nomen praefigitur, vel ad eum imitationem fuisse censos? Certè hic titulus Psalmi 61: *Pro Iuditum*, *Psalmus David*, idem sonare dicitur ac Psalmus à David compositus, et tantandis alii Iuditum; ergo et titulus Psalmi 76: *Pro Iuditum*, *Psalmus Asaph*, idem est ac Psalmus ab Asapho compositus, quem canendum tradidit Iuditum.

Nec diffitum Davidem vulgo haberi auctorem libri Psalmorum; nimis quia plerosque ipse compo-uit, et mos obtinuit rem à majore parte denominari. At dubitari vix potest quin Davidicis ali multi posteriorum scriptorum et temporum accesserint, adhuc scilicet Esdra vel alii prophetæ, vel magnâ Synagogâ maiorem numerum. Nam Salomon dicitur quinque millia carminum composuisse: nullae ex iis ad usum templi fuerint à sapientissimo rege destinatae, nulla in Psalterium nostrum digesta? Jeremiam pariter, Ezechielem, Esdram, Haggaeum, Zachariam carmina edidisse ut populum reprehenderent, doce-rent, consolarentur verisimile admodum est, cosque eanticia servitutem Babyloniam, ab eaque liberatio-rem spectantes scripsisse nihil prohibet affirmare. Profecto res Davidica atque posteriores mutis in Psalmis narratur; et Psalmum 156 scriptum fuisse tempore captivitatis Babylonice, et 125 aliquos nonnullos in ipso reddit, non reddit immidente, aut paulo post redditum, non solum ex ipso argumento probabiliissimum est, sed etiam certum videatur. Davidis igitur n̄ non sum, sed posteriorum prophetarum. Ita enim qui dicunt Davidem prophetarum more prædixisse, que servitutem Babyloniam tempore eventura erant, libertatem à Cyro concedendam, populi regressum Babylone, templi secundi edificationem, murorum Hierusalem restorationem, atque hac omnia ceci-nisse carmine, cum nulla cogente necessitate, atque ultra id dicant, nulla ratio cogit assentiri.

Hoc loco rogabit quis: Quandonam, et quis pro-phe-tarum Psalmos collegit, omnesque in unum volumen retulerit. Verum jam innumerus auctorem collectionis et ordinis quae Psalmi nunc habent Esdram esse, qui sacros hymnos incompositos, et pro scrip-torum ac temporum diversitate dispersos in unum librum contulerit, à qui sententia non distant qui auctores doctores Iudaeorum, aut Synagogam magnam istud opus digessisse. Nos non semel factam fuisse Psalmorum collectionem, nec eam quam habemus primam omnium confitam crediderimus. Ezechias lib. 2, Paralip. cap. 29, v. 30, dicitur curassem ut Psalmi Davidis canerentur. Nehemias, lib. 2, Machab.,

cap. 2, v. 15, constituisse bibliothecam, congregasse de regionibus libros Prophetarum et David. In fine Psalmi 71, hac verba leguntur: *Defecerunt laudes David filii Jesse*; manifestum ergo est, iam aliquam fuisse Psalmorum collectionem, priusquam haec nostra sive ab Esdra, sive à Synagoga magna, seu à sapientibus fieret. Quicumque autem sit qui Psalmos 150 con-gesserit, certè non fuit ex cura servare temporum ordinem, quem historie leges desiderant; sed exscribere et cogere quidquid legentibus otile noverat.

Non esse scilicet Psalmorum ordinem accommodatum tempori, quo scripti sunt, nemo est qui nesciat. Satis enim constat Psalmum 5, eo tempore esse scriptum, quo David Absalom filii sui persecutione fugiebat: Psalmum vero 50 multo ante, quando idem David ob duplex adulterii et homicidi crimen fuit à Nathane propheta reprehensus; et Psalmum 141, sis circiter temporibus quibus David in spelunca per Sau-lis metum delitius: Psalmum quoque 143, cum David cum Goliath gigante pugnaverat. Denique probabile est, ne dicam certum, Psalmum 71 esse omnium Davidis postremum ordine temporis, scriptumque in Salomonem aut mox regnatum, aut inter ipsa regni primordia; postquam Psalmum ea que sapientem memoravimus, verba ponuntur: *Defecerunt laudes David*... Videntem tamen hinc Psalmos non ultimum locum, sed medium propodium inter Psalmos constitutum.

Tandem de Psalmorum titulis gravior esset disputatio, si affinitas causam expeline suscipieremus. Verum satis erit in medio posere quid hinc de plurimis interpres sentiant. Et quidem ex titulis quos nun habemus in capite plurium Psalmorum, aliis leguntur in textu hebreo, tunc in versionibus grecis et latinis: aliis in fonte non habentur; sed tantum in graco et latino rivo; aliorum denique pars aliqua legitur in hebreo codice, pars vero altera in solis versionibus. Titulos, quos hodie in fonte non legimus, inde excidisse temporum iniuria censem aliqui; sed verisimilius est, quos Hebrei Psalmi non preferunt, maxima saltem ex parte graece versione fuisse inscripti sive à Septuaginta viris, sive à Judais Hel-enistis graeci versione vulgo uteribus, sive etiam à Christianis quibusdam, cuiusmodi ille est Psalmi 65: *Canticum Psalmi resurrectionis*. Hebreorum vero titulorum omnium non videtur esse eadem ratio, neque auctoritas. Nam quidam rem indicant et historie et argumento planè contrariant, ut Hilarius animadverterit prefatione in Psalmum 59, qui totus, si titulum speotes, deberet esse plenus hilariatus, quippe pro veteria à Davide relatâ adversis Idumeis; cum tamen contra totus moestitiam tristitiamque spiret. Pariter Psalmus 89, vel in Hebreo exemplaribus Mosi tribuitur; verum Augustinus inquit credendum non esse Psalmum à Mose compositum, qui nullis ejus litteris inditus est; nisi velis ab aliquo ex posteris Moses esse conscriptum, qui Moses progenitoris sui nomen usurpaverit. Quamobrem non absurdè quidam interpretum putant, Hebreos Esdra recentiores, cum viderent quibusdam Psalmis praepositum titulum, alias non-

nullis qui carebant, pro arbitrio suo et pro argumento quod sit pertinet videbatur, titulos praefixa; quos cùm septuaginta Senioris in codicibus inventerint unā eam reliquo Psalmo vertorunt; vel etiam fortasse Psalmorum lectorum margini olim pro captivo, et intelligentiæ inscriptions apposuisse, que ab imprudentibus Scribis deinde ita sunt confuse, ut sit in Psalmo affixum quod alteri praemitti debueret.

Itaque percutiunt, an Psalmorum tituli divine sint auctoritatis; iudicio nostro, sine erroris periculo responderi potest: Si constaret à viro propheta vel à divino auctore scriptos fuisse, ne dubitandum fore quin divinam fidem facerent; sed cùm suspicio gravis sit, qui sunt in Hebreis codicibus, re non satis accurate considerata fuisse positos; qui vero ab iis absunt, extraneam rem interdum continere, exceptum quod apertius Ecclesiæ iudicium, ut de omnibus liquidus judicetur. Interim quoque genuinorum à suppositis distinctio non fiat, tantum à re incertâ definienda, esse abstinentem. Quia enim de causa peccati sacram scriptorem ut voluisse titulis, nisi ut explicaret Psalmi materia et argumentum? Quid si tituli omnes litteræ et historie non respondent, cur Spiritus sancti operari scriptos omnes credamus? Si præterea credidissent Patres et interpres quidquid in titulo est à Deo esse profectum, liberiusne addidissent nonnulla, detraxisse, pro arbitrio mutassent, exposuissent, quod tamen in suis commentariis fecerunt? Prætermittente Ecclesia in Psalmorum recitatione titulos legere, si canonicas eam partem ad Psalmos spectantem existimat? aut sincerè tantam scriptoribus opinandi licentiam? aut fieri posset, ut tantam varietatem et dissensionem non modo inter Hebreos et Graecos, verum etiam inter Latinos eosdem Vulgate nostra atque antiquiores Codices deprehenderemus?

Sed inquiet quis: Vulgata nostra titulos omnes delectu quoilibet et discrimine remoto exhibet; unam ergo candemque singulis tribuit auctoritatem; presentem cùm authenticam Scripturam quoad omnes suas partes Tridentinum concilium declarat. Imò vero aptissime repontur, quoniam nullam titulorum distinctionem fecit sancta synodus, visa est divinam auctoritatem non dare omnibus, cùm verisimile non sit divinos declarare voluisse, quos et abesse et absente semper à primitigeniis textibus, quosve summo Patrum consensu historice et litteræ repugnare novimus. Authenticæ quidem est Vulgata nostra; sed titulos Evangeliorum, Epistolorum apostolicarum, et veteris Fœderis librorum capitibus praefixos præterea nemo dixerit. Hinc tamen absit à nobis, ut quicunque demùnati tituli sint Ecclesie mandauit Psalmis inscripti, quorum multi ad Psalmorum intelligentiam non parum conferunt nulli faciamus. Suum etiam ille est propter vetustatem pretium. At nullà ratione vel auctoritate confitetur, divinos absque discrimine esse habendos. Articulum eram de manibus jam depositurus; sed priusquam id facio, venit in mentem inopportunum

non fore, si de nostro Latine Ecclesia Psalmic peace subjecero. Antiquioribus seculis, que Hieronymi etatem antecesserunt, utabantur Latinis editione Psalmorum, quam antiquam, sive Italiam appellamus; obtinebat autem ea jam fermè ab Apostolis; sed unum non erat Ecclesiarum omnium exemplar: imò vero pars omnino vir represens duo; tantaque erat varietas, ut quia alter Psalterio suo quadam addebat, alter demebat, alter etiam novam ex Graeco interpretationem moliebatur, tolerari non posset. Hieronymus Rome agens anno ferè 382, rogatus est à Damaso Pontifice, ut latinam Psalmorum editionem, quam in pluribus constabat à suo exemplo distare, emendaret, atque ad Græcorum codicem fidem exigeret. Recensuit Hieronymus, et magnâ ex parte corxit; sed cursim, ut ipsam scribit in Epistola ad Paulam, ubi tamen et fatetur, plus antiquam errorem, quam novam emendationem valere; nam partim populus veteri editioni assuetus neglexit sancti doctoris castigationes, partim, quod ipse sanaverat, scriptorum vitio rursus depravatum est. Quamobrem, cùm Bethleemi degener anno 384, dues matrone pietate insignes, Paula et Eustochium petierunt ritum à doctissimo viro, ut novam Latinam translationem juxta Senes septuaginta aggredieretur. Suscepit opus S. Doctor summâ diligentia, perficit, notavisse obulo seu veru, et quasi expunxit, quod ab Hebreo texto aberat, Senes vero septuaginta habebant; apposuit autem notam stellula, atque adiecit ex Theodosianis traditiones sumens, quod in Hebreis codicibus reperatur. De tertia interpretatione, quam totam ex Hebreo fonte hauit, cuiusmodi inter ejus opera existat, nihil dico, quippe quam Ecclesia negue in divinarum litterarum canonom retulit, neque christiano populo in publicis cœtibus usurpandam tradidit.

Jam vero altera ex duabus S. Hieronymi aut emanata aut novè suscepta Psalmorum editio, est Vulgata nostra, quam tenemos; nam Italia seu antiqua super sunt tantum quasi fragmenta in Patrum libris: sunt ei in Romano Breviario vestigia in Psalmum *Venite exultemus*, in antiphonis et responsoriis; sunt et quidam Missarum introitios, gradualia et tractus inde excepta; siquidem magnum antiquæ partem transulerat in suam primam Romanam Hieronymos. Hæc autem Romana certè non est illa veritas qua apud nos in uso est: est enim Rome adhibita sit, atque in sacris conventibus in Italia longo seculorum decursus; in aliis tamen orbis Ecclesias non adhibebatur; tandem vero Pius V, pontifex maximus etiam in urbe Româ ejus usum suppressit, jussitque Vulgatam suscipi. Retenta tamen consuetudo est Romana editionis in Aë Ticiana, in altera S. Marci Venetiârum, atque in Ecclesiâ Mediolanensi. Itaque veteres nostri, Latini Psalmi, ipsi utique Tridentinorum Patrum auctoritate probati, non possunt esse nisi alterius Bethlemiticae editionis, quos S. doctor ex Senibus septuaginta expressit, quorum, ait ipse in Epistola ad Sophronium, translationem diligentissimè emendatam olim lingue meæ nominibus aedi.

ARTICULUS XII.
De libro Proverbiorum.

Salomon Davidis filius, cum uberrimum à Deo sapientie et intellectus domum accepisset, tria milia Parabolaram, sive sententiarum est locutus, ut lib. 3 Reg., c. 4, v. 32, traditur, quarum illustrum partem in hoc volumen Proverbiorum dictum conjectam esse sine ulla dubitatione tenemus. Nam initio totius operis primum est : *Parabola Salomonis filii David Regis Israel*, Capite 10, redit eadem inscriptio : *Parabola Salomonis*. Capite rursus 25, repetitur consequentes etiam sententias ejusdem Salomonis esse; sed à delectis regis Ezechiae scribis sapientibus viris congregatis, exscriptis, inquit unum volumen relatas : *Hoc quoque parabolam Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiae regis Iuda*. Hujusmodi tunc primum toti libro; tum cap. 10 et 25 inscripti sunt superque indicio sunt Salomonem has sententias locutum; alterum verò scriptorem easdem complexum uno volumine conclusisse : inò verò diversi temporibus factam fuisse sententiarum Salomonis conquistionem et collectionem. Quid enim opus fuisse ad Ezechiae viris retinendi transferri, id est, conferri in unum, si omnes Salomon ipse sententias uno libro edidisset? vel cur repetitum est cap. 10 : *Parabola Salomonis*, si Salomon erat omnium aucto- et scriptor, eodem tempore posteriores cum pri- tribus congesserat? nonne abunde in totius libri capite significabat Salomonem et ad mortum institu- tionem composuisse? Hoc igitur una eis potius nova inscriptionis et repetitionis causa, ut intelligeretur, qui parabolas invenierit, Salomonem esse; alium verò, qui descriperit; et rursus alium qui olim descriptis collectas recens, agnitasque ejusdem sapientissimi Regis gravissimas sententias addiderit. Et hanc quidem va- riorum temporum, atque hominum scriptore probat etiam tam multa carumdemmet sententiarum repeti- tio, quam certè devitasset, qui una perpetua scriptio omnes in unum contulisset. Quicorū ante Ezechiae tempora quoddam erat vulgatum Parabolaram Salomonum, et fortasse iam erat volumen volu- lumini additum; tum Ezechiae temporibus nova ejus precepitorum conquistatio facta est; tandem ab Esdrā Scripturam reliquias colligente, quidquid senten- tiam in eundem scriptum inveniebat, est in hodiernis codices compactum.

Et de omnibus que toto 29 capite continentur sententias, non dubitamus affirmare Salomonicas esse; at utrum et quas posteriora duo capita exhibent, ei- dem auctori tribuere debeamus, res est propter in- scriptiones diversitatem multò obscurior. Capit 30 ita incipit : *Verba congregantis filii videntis*. Trigesimum primum vero : *Verba Lamuelis regis*. *Visio, quae erudiuit eum mater sua*. Quis inquam erit iste Congregans videntis filius? Plurimi interpretum Salomonem eundem esse respondent, qui et Ecclesiastes, sive Concionator est appellatus, quod populum in concio- nem ad audiendā vite precepta vocaret, et sententias accommodatisimis morum institutioni colligeret; vo- mentis autem filium dictum, quia plenus erat adeo

sacré doctrinæ, ut redundaret, et quasi evomeret; aut quia filius Davidis erat, quem è corde verbum ho- num eructasse legentibus Psalms est exploratum. Neque aliter, aiunt ipsi, ea verba accipere possumus, quam appellativa, non propria. Ecclesia enim Pro- verbiorum librum, librum esse Salomonis perpetuo tenuit, nec unquam credi potest Synagoga permis- sis aut fuisse permisuram, ut cum sapientissimi regis parabolis aliis ignoti auctoris conjungeretur.

Verum è contrario plures admodum cum interprete Syro, et Chaldaeo putant, quandam virum propheta nomine Agir filium Jakè estate Salomonis floruisse, lectissimas et ipsum sententias profherent, dignas, quae Salomonis adjungentur; eas verò duobus discipulis et familiaribus suis Ithiel, et Uchâl inscripsisse, qui ipsius interrogarant. Enim verò Hebrei, qui in Vulgata nostrâ sic redduntur : *Verba congregantis filii videntis. Visio, quam locutus est vir cuius quo est Deus, et qui Deo secum morante confortatus, in hunc alterum modum vertenda esse dicunt : Verba Agir filii Jakè, visio* (sive prophetia gravis, difficultate intellectu, sublimissima sententia) *quam dixit vir ad Ithielen et Uchâl*. Hanc, que multorum Hebreorum sententia est, non pauca confirmant. Primo, quare unquam voluisse Salomon, qui in reliquo libro se Salomonem esse aperte prodit, in fine nomen suum allegoricis et metaphoricis vocibus. *Congreganti*, et *Videnti* celare? Deinde stylus patens diversitas est, et sermonis inequalitas, et admodum dissimilis reli- quorum Proverbiorum locutio in 30 capite; ibi est visio et prophetia, sicutus synecdoche ad institutiones morum pertinenda; cum tamen Salomon nihil visio- nis gravis neque prophetica sententiis suis complectatur. Tertiù, auctor, cap. 30, v. 2 et 3, hec loquitur : *Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum. Non didici sapientiam, et non novi scientiam sanctorum*. Et vers. 8 : *Mendicatum, et divitias ne dedeler nisi; tribue tantum victui meo necessaria*. Sed quoniam sc̄ ignorantes dicere potuerit Salomon divi- na sapientia instructissimus? aut petere ut æquè à mendicitate et divitias distaret rex potentissimus? Neque modestiam Salomonis quis praetendat hoc loco; nam propter modestiam, quantquam fuerit, negari agnita veritas non debuit; neque efficit modestia, ut contraria iis dici possint, quia Salomon de se pro- fitetur Ecclesiastes cap. 1, v. 15, usque ad finem de prudentia sciencie, de doctrina, de sapientia, de omnium rerum investigatione; quoniam et tum modestissimus erat, cum liberum Ecclesiastes scripsit.

Ad prioris autem opinionis causas facilius respon- sio est. Ecclesia divino Proverbiorum libro perpetuum honorem testata est, eumque sententias Salomonis constare perpetuo docuit, quia tamen caput 50 Salomonis esse declararet; sicuti totum Pentateuchum Mosi adscribit, quanquam ultimum Deuteronomium caput Mosi non assertat. Quare modo fatecamur totum in libro Proverbiorum expositionem doctrinam à Dei afflata effluxisse, maximamque ejus partem à Salomone esse traditam, nunquam credidero admodum sollicitum

PROLEG. PARS II. ART. XIII. DE LIBRO ECCLESIASTIS.

fore Ecclesian sive Agiri, sive Salomoni caput 50 rem considerat. Quanquam si vellemus Salomonem dixisse, viri quoque sapientibus semper esse visum nullius personam accipi in iudicio deberet, nihil incommodi in causam hanc nostram inferretur.

ARTICULUS XIII.

De libro Ecclesiastis.

Liber qui Graeci et Latini Ecclesiastes est, scilicet *concionem habens*; Hebrei est *Kohleth*, *congregans* feminino genere, quòd sapientia tributum censemur cœtus quasi ecclesiasticos congregant: est enim complexio sermonis cœti habitu, ut Graeci Latini Pa- tres sunt interpretati. Et communibus quidem Hebreorum atque ecclesiasticorum scriptorum suffragis probatum est, Salomonem librum hunc scripsisse: tñ enim illius auctoris characteres liber præ se fert, ut etiam aperte nomen Salomon non gerat, ei non adscribere planè non possumus. Capite 1, v. 1, dicitur : *Verba Ecclesiastis filii David, regis Hierusalem* (id est, regis Israel in Hierusalem), ut cap. 1, v. 12; vers. 10: *Locutus sum in corde meo dicens : Ecce ma- gnum effectus sum, et processi omnes sapientiæ qui fu- erunt ante me in Hierusalem; et mens mea contemplat. est multa sapientia, et didici. Cap. 12, v. 8 et 9 : Va- nitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, et omnia vanitas; cumque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit popu- lum, et enarravit que fecerat, et investigans compausit parabolas multas. Hæc quippe omnia optissimum Salo- moni convenient, cœque soli accommodantur in alium non transferendo. Solus ipse est qui reges omnes Ille- roslomys imperantes sapientiæ doctrinamque superaverit, Deo ipso id lib. 5 Reg., cap. 3, v. 12, testante : Ecce feci tibi secundum sermones tuos, et dedi tibi cor sapientiæ et intelligens in tantum, ut nullus ante te sinilis tulit fuerit, ne post te surrecturus sit. Ipse est quem Scri- ptura commendant multarum parabolaram auctorem.*

Nihilo tamini Thalmudiste in cap. 4, *Bava Bathra* Regem Ezechiam auctorem Ecclesiastes judi- cant, R. Kimchi Isiam, Grotius Zoroabalem. Verum ha omnes conjecture nullam ex ipsomet libro auto- ritatem obtinent. Non nego quasdam apponi notas, que in Ezechiam pariter cadunt. Hujus generis illa sunt, Ecclesiastes dicit filium Davidis, Davidis scilicet nepotem, divitem, potentem, quæ et Ezechia conve- niunt. Has verò ipsas Ezechiae cum Salomonis com- munies esse, inquam: inò verò Salomonis congrue- melius, pluresque è contrario Salomonis adēd proprias describi, ut alienæ omnino sint ab Ezechia persona. Sit filius Davidis Ezechias latiore modo, pressio- certer est Salomon. Fuerit quoque ille dives et potens; at Salomon longè fuit ditor, et opibus potenter non modo regibus Iuda; sed et Orientis totius, quod non est opus multa demonstrare. An potius verè de se Ezechiae dicere, postquam multis divitias suas ex- ageraverat: *Et supergressus sum opibus omnes qui ante me fuerunt in Hierusalem*, quod Ecclesiastes de se narrat cap. 2, v. 9? num et se cunctis regibus sapientiæ verè prædicasset? Unum est, quod Ezechiam propriis designare videretur, estque titulus regis Hi-

rusalem, qui post decem tribuum secessionem inventus creditur, cum ante *Israelis* reges appellarentur. Attamen Salomon quoque se *Hierosolymorum*, urbis scilicet principis, in qua fixam sedem habebat, regem meritò nuncupavit, ut se nominabant Damasci, Babylonis reges.

Porrò neque in *Isaiam*, neque in *Zorobabel* haec posterior regis *Hierosolymorum* appellatio quadrat, qui non nisi sumpto alieno regis nomine librum compone potuissest, ut eum sibi titulum arrogaret, quod necesse nobis non est configere habentibus tot clariores notas *Salomonem ipsum* auctorem indicantes. Pastor autem de quo semper est cap. 12, v. 41: *Verba septuaginta sicut stolidi, et quasi clavi in album defixi, que per magistrorum consilium data sunt à pastore uno, non intelligi quare debet esse potius Zorobabel, ut nominatur Grotius, qui mandatum dedit magistris, ut verba sapientum colligentur, et sub persona *Salomonis* evulgaretur, quam *Ezechias*, *Esdras*, *Nehemias*. Cum enim ex nullo Scripturarum loco habebatur *Zorobabelis* colligendi sapientum dictis incubuisse, inconsideratè locus iste de *Zorobabelo* explicatur; et multò inconsideratus quām si ad *Ezechiam*, ad *Esdram*, ad *Nehemiam* detorqueretur, quos saltem ex scripturis accipimus operam sicut in illustrorum sententiarum et sacrorum Librariorum coactionem constitisse. Si ergo pastoris nomine hominem quempianū significari velut aliorum utilitati collectis sapientiū verbis consulente, nemo plusquam *Salomon* pastor fuit; si contra Deus sub eo vocabulo exprimitur, totum Grotii argumentum perficit. Sensu autem ejus loqui plerique ab interpretibus iste expounderunt. Etsi plures sapientes sint, plures qui consilium dent, plures qui doceant, tamen unus Pastor est, omnīs videlicet doctrina et sapientia fons et auctor, unus Deus est, unus Spiritus sanctus.*

Gravius argumentum, quod fortasse dubitationem injicere posset an *Salomon* *Ecclesiasticus* librum composuerit, sumitur ex usu verborum quorundam Chaldaicorum, quae auctor adhibere non potuit, nisi pro captivitate Babyloniam; verba enim quedam sunt ab *Esdra*, à *Danieli*, à *Chaldaicis* interpretibus usurpati, et *Iudeis*, stante ipsorum regno, incognita, que prolati auctorem ne *Salomonis* quidem atata floruisse. Huius et argumentum aliud subjicitur, in c. 8, v. 2, scriptum esse: *Ego os regis observe, id est, regis mandata perficio; quod Salomonem dixisse non est consentaneum.*

Hec tamen à meris et ipsa conjecturis pendent, nec quidquam efficiunt. Primo enim non constat Chaldaicane an *Hebraica* sint potius ea vocabula, sūtique demum numero paucissima, quae in mediis Grotius ponit, non prætermisssura certè plura, si reperirentur. Nunquam ab auctore ullo nobis cognito purum *Hebraicam* sermonem scribente adhuc quidem illa auctor; et si nulla fuit adhibidi opportunitys, cur adhibiuerint? Non enim ex quibusdam verbis, que facile ex *Hebraicā* in *Chaldaicā* linguam affine transfruerunt, judicari potest illa ipsa esse *Chaldaica*. aut

scriptori familiare fuisse *Chaldaicum* idiomā; sed ex style et majore extērnorū vocabulorū copiā et inflexione definitur librum libum ab aliquo extranei sermonis perito esse conscriptū, vel alteri tribendum, quām cui vulgō tribuitur, proper peregrinarū vocum ubiōrem admitionem. Sed deut̄ jam voce quasdam esse omnīs *Chaldaicas*, deut̄ et *Arabicas* in *Hebraicā* *Ecclesiasticis* locutione inspersas. Salomon ipse ut vocabulū illis potius, qui multam cum mulieribus *Ægyptis*, *Moabitis*, *Ammonitis*, *Idumeis*, *Sidonis* consuetudinem habuerat, ab hisque extērnum loquendi genu hauserat. Nam *Hebraicorum* iudicium est *Salomonem* adolescentem *Canticū*, *virum Proverbiam*, *senem Ecclesiasticis* libram scripsisse, in quo ei vīte ante actus se pōnit̄ ostendit. Profecto ex libro ipso dignoscitur, auctore jam immō annos regnasse, jam nobiles magnificas domos exstruxisse, jam vite voluptatibus fruīt, jāmque mulierum amores ex animo depoītū. Secundo, plus apud nos valent septuaginta Interpretates, *Syrus*, atque *Arabs*, et *Chaldaicus* *Paraphrasta*, qui verū: *Ego* (supplēt autem, *dico*, vel, *moneo*), *os regis observe*: *id est, moneo*, tū *regis* verbis, præceptis pārēas. Certe in *Hebraicā* exemplari est, *observa*, *imperandi modo*. Faciliū autem fuit in *Vulgatam Latinam* illam immitationē litterule mendum irreppisse. Quid si quis vellet cum *Hieronymo* regis nomine Deum significari, nihil omnīs esset cum *Salomonis* majestate non conveniens.

Auctore conperio, planius erit et divinitatem libri tueri contra quorundam hereticorum, et *Lutheri* præsertim columnias, ab illico defendere. Nam *juris nostro summū* ex *Synagoge*, totiusque *Ecclesiasticis* autoritatem divinum esse librum, cuius præstantiam divinam doctrinam in descriptis canoniceorū Libro in diebus agnōvēre *Melithon*, *Origenes*, auctor *Synapseos*, concilium *Laodicenū*, *Gregorius Nazianzenus*, *Cyrillus Hierosolymitanus*, *Hilarius*, *Epiphanius*, *Hieronymus*, *Augustinus*, *Innocentius I*, *Concilium Carthaginense III*; *Gelasius I*, in synodi *Romanā*, *Joannes Damascenus*, *Eugenius IV*, et synodi *Trentinae* Patres. Certe quidem, referente *Hieronymo* in fine commentatori in cap. 14 *Ecclesiasticus*, accipimus priros *Hebreos* ferme delibēratis librum hunc ex numero sacrorum expungere; quidē in eo omnia vanitatis accusentur; videantur *esus* et *pōtus*, et temporaria corporis voluptas rebūs omnībus anteferrī; atque homines ad bellūnam ferē vitam agendam icētārī; sed libri, sine considerato, inter divinos retinuisse, in quo auctor una absolutissimā sententiā totū opus concludit: *Finem loquendi portar omnes audiamus. Deum time, et mandata ejus observe: hoc es enim omnis homo; et cuncta, que fiunt, adducit Deus in iudicium pro omni errato* (*Hebraicē בְּנֵי אָבִיךָ* *abscondito*) *sive bonum, sive malum* *illud sit*.

Quod *Hebreis* maximē negotiū facesset, eosque credentes immortalitatē animā et corporum refectionem ad vitam, aincipiles tenet de libri divinitate, statim occurrit legēti: Sunt enim quedam dicendi formulæ ab auctore usurpatae non undeque cum

hīs duobus fidei capitibus consentientes. Porro quād male hæc audire videtur sententia cap. 5, v. 19: *Idcirco unus interius est hominis et jumentorum, et aqua utriusque conditio*: Et iterum vers. 21: *Quis novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, et spiritus jumentorum descendat deorsum?* Ex quo id auctor colligit cap. 22: *Et deprehendit nihil esse melius, quam letari hominem in opere suo, et hinc esse partem illius.* Rursum cap. 9, v. 5: *Videntes enim sciunt se esse mortuarios; mortui verò nihil noverunt amplius, nec habent ultra mercedem; quia obliviosi traditi est memoria eorum.* Et vers. 10: *Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec sapientia nec scientia erunt apud inferos, quia tu properas.* His autem sententias Epicurei abutuntur, ut negent omnia spiritualia, animamque post solutionem a corpore vivere; sicut et altera capit. 2, v. 24, quae ad frumentum corporis bonis incitat: *Nomine melius est comedere et bibere, et ostendere animas sue bona de lauro suis?*

Hec haec dubiè intellecta perperam, magnū etiamnam aperient adūlū contemptū libri *Ecclesiasticis*. Sed quis cognito comprehensio auctoris in situo non videat, has velut caligines, et nebulae veritatis offusas dispelli et dissipari, cum ille sub operis finem ex animo atque ex sententiā loquitur? De hominī enim morte sit cap. 12, v. 7: *Et revertatur pulvis in terram suam, unde erat, et spiritus redat ad Deum, qui dedit illum.* Vel unum hujus sententiae lumen disicit quidquid obscuratissimū et tenebrarū occupat alios locos, in quibus auctor non explicat quid ipse sentiat; sed quid de hominī fine venire in questionem possit, aut ab aliis utique plumbeis et sensuum iudicia sequentibus conclusum sit. Unde et cū inquit homines ac bellūna nō interiūt interfiri, eamōdum affirmat esse coagimenti corporis partium dissocationem, et quid ab extērnum speciem attinet, eamēdū utrumque abitionem hinc, et migrationem videri. Et cū dubitantis instar ignorariat an hominīs spiritus atlollatur; bellūnam verò defluat, non probat hanc ignorātiōnē; sed voluntari hominis, et sensuum illecebris irrecit futuram rerum ignoracionē describit; quin inōd et negligētiam pessimam, quā prætermittit inquirere, quid sit post mortem eventuram. Uno verbo si paulūm diligenter, opera, studi in *Ecclesiasticis* lectione et meditatione quis posuerit, quantumcumque illud sit, intelliget voluisse auctorem in opus sumū conjecere cogitationes, opiniones et iudicia, que in hominū mentē cedebant de mundi bonis ac mali, de hominīs conditione, ac fine, ipsiusque ad operis calcem certam sententiam pronuntiat, ubi concludit totam hominīs felicitatem. Dei timore, divinorumque præceptorū observatione contineri: quia Deus quidquid boni, ac mali gestum ab homine facerit, in iudicium adducet.

Ista operis totius absolūto est; altera verò velut in disputatione sunt posita, et pro variis hominū vel sutorū vel perditissimorū sententiis agitata in

omnēm partem. Investigat auctor, quā in re hominū felicitas collectetur; in quo sane maxime semper vel graviorū Philosophorū dissensio fuit. Plures in medio opiniones ponit, nihil tamē certi in eum illa reperi, et quas modō approbare videbatur, reficit; et quā penitus questionēm ingreditur, ed ut certior, à nulla re creata beatum fieri hominem posse. Pretermittit tandem questionēm agitare diutius, cu nullum unquam fecisset finem, si omnia que dici possent, persequi voluisse, atque in primā sententiā seipsum confirmat, nempe cuncta quae in mundo sunt, vana, flua, mobilis, caduca esse, nihil solidi, nihil stabilis, sed unum Deum colendum, ejusque praepctus obtemperandū.

Sunt tamen et qui velini *Salomonem* suū semper sententias elocutum; nihil autem in illa fuisse privatis, si bene intelligantur. Interdum enim loqui eum volunt de sola hominī specie; interdum de mortuis, qui nihil utique sciunt, quod ad hanc vitam attinet; nullam mercedem actionum obtinent, quia nihil agere possunt, quo quidpiam promereantur; nullam sui memoriā relinquunt, quia atas, qui viventes cognoscēbantur, illicē præterit. Et vere quidem illud cap. 3, v. 21, dictum, quod male ad eo suribus sonat, *Hebreis* nihil omnīs habet offensionis: *Quis cognosuit spiritum filiorum hominis?* *Ascendit ille sursum, et spiritus bestia descendit ille deorsum in terram.* Vel etiam: *Quis novit spiritum filiorum hominis cum esse, qui ascendit sursum?... quis considerat? pauci profecti...* Verum de hac quorundam interpretum opinionē in universum suscipiūt judgmentū alii. Certum est sententias esse plures questionis inspersas speciem quamdam habentes mali, quas sano modo possit interpretari, cujusmodi est ex supra alatis postrema. Non enim ibi voluntates corporis careris bonis anteponuntur; sed comparationē factā inter eum qui pecunias congerendis inseruit, cibis et potai parcit, qui propter ingentem habentē cupiditatem noctes insomnes ducit, atque alterum, qui moderate comedit, bibit, partisque labore suo bonis fruīt, stultum illum, hunc felicem pronuntiat ac si dixisset: nonne vanissimum est bona multa colligere, se torquere, in doloribus et arruīnis dies transigere, per noctem mente revolvere, in quo laborandum sit interdiū, omnibusque his curis suspectis incerto hæredi omnia relinquare? Utatur ergo homo honeste bonis divinā benignitate concessis sibi et anxietaetē omnīs ex animo deponat. In hæc verō sententia quid est quod vel in sanctissimo viro reprehendat?

ARTICULUS XIV.

De Cantico canticorum.

Canticum canticorum tertium est ex *Salomonis operibus*, cuius nomen in textu *Hebraico* et *Greco* inscribitur; et quācumq; à *Thalmudistis* *Ezechie* auctori tributar, à recentioribus tamen *Rabbīnis agnūtum*, probatissimum est *Salomonem*, qui dicitur, lib. 3 Reg., cap. 4, v. 52, quinque et mille carmina composuisse, hujus cantici inter multa que perierunt, superstis inventorem fuisse. Revera *Salomon* in plu-

**ribus Cantici locis primas agit partes, isque sapè suo se nomine appellat; ex quo injuria dubitárum Thal-
midistis, utrum ejus aëte, atque ab ipsomet sit vol-
lum illius literis consignatum. Quid tandem pro
ceto habuere adet veteres recentiores Rabbini,
Patiens omnes atque interpres, ut ille ne in suspicio-
nem quidem venerit alium autorem querere.**

Liber iste in Hebraicis exemplaribus titulum habet *Canticum cantorum*, id est, nobilissimum canticum, excellentissimumque, sive epithalamio in quo loquentes inducuntur sponsus et sponsa, et quotquot inde amici et amicae sponsum sponsamque prosequuntur. Spousa et sponsa amatorio sermone utuntur, eoque vividi ac vehementius ultrò citroque animi ardorem exprimente; idque in causa fuit, cur Judei eos qui at̄atis matuorū atque annos 30, nondum attigissent, cantico lectione prohiberent; quod et in Ecclesiā olim retentum diu est. Persuasum tamen illis semper fuit, liberum hunc non esse nudum, nuptiarum gratia, compositam canitatem maritales Salomonis amores spirantem, sed et allegoricè explicandam. Neque enim credendum, inquietant, eo Cantico rem tantum profanam qua sanctitatis nihil habeat, contineri: in catalogum quippe sacrorum Librorum nunquam Synagoga Canticum retulisset, nisi excellentissimum quid esset, sublimiores spiritales sensus occultata sub cortice littera.

Ab hac Hebraeorum persuasione recessere inter-
pretes quidam, inter quos Grotius (nam Theodorum
Mopsuestiunem, hereticos a Philistio commemoratos
atque Anabaptistas mitto), qui putavare Salomonem
unice intendisse de amoris suis erga sponsam, vel
Abisag Sunamitatem vel Pharaonis regis *Egypti* filiam
scribere. Hoc autem argumento dicuntur. Lite-
ram nihil sonare, nisi teneriores animi affectus viri
atque uxoris mutuo amore calentum: librum verò
non modo non abundare ullis aut morum, aut religio-
nis preceptis, sed ne respersum omnino ullibi esse,
et ubique Dei nomen sileri. His alii omnino contraria
sentient, qui arbitrii nihil nisi allegoricum et spiri-
tante in Cantico reperiri, negant Salomonem vel mini-
mum de suis nuptiis aut maritali amore cogitassisse;
solum purissimum Dei amorem, aiunt, erga Synago-
gam, in Juudeorum sententia ubi declaratur; multò verò
clarius, iuxta omnes Catholicos, summanth Christi
Iesu benevolentiam sive adversus Ecclesiam, quam
sibi sanguine suo acquisivit, sponsam, sive adversus
animam præditam sanctitate, quam sibi in fide et
charitate consociat. In, hujus sententie patrocinium
afflent locos omnes cantici, qui si ad literam acci-
piantur, profanum amorem inspirant; inq; et cupidita-
tibus accident. Afflent quoque locutiones multas
sepe occurrere, quas neque ad Salomonem, neque
ad sponsam, quaecumque ea sit, possis accommo-
dare; v. g., Salomonem esse regem, pastorem, fratre-
sum sacerdotem de milibus, florem campi,
lignum convallium, efficientemque accubitu suo, ut
sponsa nardus odoreum sumpi spiret; sponsam verò
esse vinearum custodem atque ovium iuxta pastorum

stas uxores quidem, at servas, non heras, vel secundi ordinis, sine instrumento dotali ac omnibus spon- salibus ductas, ut inquit Hebrei) tercentas habuisse Salomon legatur, nisi cum interpretibus dicere à rege sapientissimo Canticum fuisse elaboratum, et nuptias celebratas, cùm tantam uxorum multitudinem sibi nondum adjunxerat.

Quoniam dux iungendos esse sensus sine ulla
elevatione assirerimus, historicum alterum, alterum
spirituale à Spiritu sancto ambos intentos, quos appella-
rillitera ambo non modo non repugnamus; sed etiam
etiam elemosinam, et volumus, quo-
rum utrumque auctor spectavimus, alterum in altero con-
clusum de Christi et Ecclesie, sanctarumque anima-
rum beato conjugio castisque deliciis. Ad sensum hunc
utrumque discernendum faciliter adducemus, si pri-
mùm persuasum animo habuerimus in sacris Litteris
sab casti et divinitatis instituti conjugij imagine indi-
viduum Christi Dei amorem Ecclesie conjunctionem

Christi dei aplice Ecclesiae conjugationis notari; et sponsi sponseque nomina ad Deum, atque Ecclesiam Ecclesieque membra stabili fide cum Deo juncta transfiri. Quam rem et Apostolus Paulus, act. 5, ap. Ephes. v. 32, docuit, asseverans viri et mulieris conjugium *Sacramentum magnum esse in Christo et in Ecclesiæ*; et beatus Joannes in Apocalypsi Sponsam Christi et agni non semel Ecclesiam nominans. Itaque Salomon Christi Domini typus, de quo dixerat Deus lib. 2 Reg., cap. 7, v. 14: *Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium...* etiam Pharaonis filiam sponsam *Egyptianam* duceret, que pariter figura erat Ecclesiæ ex alienigenis et gentibus cotire, Psalm 44, v. 11 et 12, earum festivum edidit, in quo non tam castos suos amores suamque frumentum boni canebat, quam sanctissimam Christi Iesu cum Ecclesiæ, justissimam nuptias in suo illo conjugali fædere adumbrabat. Et quia epithalamicon illud carmen ad nuptiales Hebreorum festivitates accommodari decelat, quibus cum sposo et sponsa delecti juvenes, adolescentule virgines, et comitum turba intererat; idcirco omnes Salomon in scena veluti induxit, omnibus suas partes, omnibus vias personas attribuit, quo et splendidus, et mira varietate elegans, et festivis drama videatur. Atvero ut in omni suo colloquio, et amoris significacione, in votis, suspiris, expectantis spouse langore, et potientis delicia, in comitum dictis atque actionibus, in omni florum, fructuum, horutorum, fontum, lacticis, vini, odoramentorum sumptu similitudine humani amoris notum et vim, atque inueniendas voluptates minime difficit; sic Dei benevolentiam et studium adversus Ecclesiam, animarum divinâ charitate flagrantum cum genitius, tunc gaudia, divinique amoris incitamenta, ubertatem, divitias predicare sibi propositum.

Nempe Salomon divini Spiritus plenus cernens illo amoris et connubii sui symbolo celestes amores et spirituales Christi nupias presignari, mentem sustulit, easque, dum suasmet celebrabat, Canticum complexus est prophetarum more, qui rebus praesentibus futurarum typis ad novæ legis mysteria prænuntianda

quām illos dicendi modos auctor usurpasset. Quia Salomon spousus amore incensus erat, affectus suis aliquāti vehementius, et quasi audaciū expressi, quasūtū similitudinibus et metaphoris, quas nature, atque ingenio hebrei sermonis, et Orientalium consuetudini admodum ab uso nostro remote, concedi necesse est; persona tamen quam sponsus gerebat in Cantico, modo pastoris, modo regis, modo fratris accommodatis. Nostrates amatores vulgo solis, luce, aureo, stellarum, ocelli, coreuli et praeordiorum, si velitis, et vita, afflīcti id genus nominibus sponsam vocant, eisque postulitidūne commendare, suumque amorem testari ex quādam harum ferme rerum specie solent. Hebreis verò sua peculiaris erat et amoris sui declarandi, et pulchritudinis sposa celebrande ratio: ab ea non discessit Salomon pro gentis sue more, eaque Christi et Ecclesiae laudes dicere voluit. Quid si moliores quidam dicidi modi legentum aures offendere videantur; idēo evidenter sit ad res divinas sub humanis figuris latentes animū esse avocandū, et aliud plānū studium ponendum in hujus libri lectiōne, quām ad Grecorum ac Latinorū moliora epithalamia legenda afferatur. Quocirca, eam epithalamium istud ad diversam multo normanū compositionis sit, ac greca et latina scribuntur, nemini mirum esse debet, si plura neque Salomon neque sponsus convenient, et tam variae indicantur veluti in scenā personæ. Nam sepi scriptores sacri veteris Testamenti figuram et typum deserunt, et ad rem significatam illuc rapiuntur, ex quo fit, non omnia que scribunt in typū et figuram quadra. Sic de Davide, de populo Hebreo, exempli gratia, cum sermo haberet corpori, exemplū ad M̄ssiam, ad novam legem transferetur, et ita translatu typo aptè non convenit. Sed sicut ad re quis inde colligeret Davidem, ac populum Hebreum figuram non esse Messiam et Christiani populi, nullū in literā ita his habet; ita immēritō in re nostra negat conjugium Salomonis typum esse conjunctionem Christi cum Ecclesia, et Salomonis nuptias omnino preteriri sicutio.

Ierūm in epithalamis Hebreis non orationis unius querenda est, quam in Graecis et Latinis postulamus; sed in Hebreis latius vagatur, et excurreit oratio, et sponsus, ac sponsa varia personas assumunt ad majorem argumentū venustatem et elegiam. Cujus rei causa affertur et epithalamium Hebreorum non uno constare cantus (ut et Cantica sancti Patres dicunt), sed pluribus, septem scilicet partibus, que septem diebus respondent celebrande mariali festivitatibz ex consuetudine constitutis. Quare sponsus modo regis, modo pastoris, modo fratris, modo viritoris sub specie exhibetur sponsam alloquens; et viçissim sponsa regina pascens oves, sororis, virginis rusticula personam induit, et colloquia inter se miscent loco, tempore, officio consentanea. Utrunque ergo consistit, et Christi, Ecclesieque conjunctionem mysticę, et Salomonis nuptias historiæ in Cantico predicari.

ARTICULUS XV. De libro Sapientie.

Duplex de hoc arguendo gravis est, altera conjunctio Catholicon viribus contra hereticos de libri divinitate, altera inter Catholicos etiam ipso interpres de auctore mota controversia. At quia propter random nobis est, sermonem, quantum fieri poterit, contrahemus. Ita quod primam questionem eadem est de Sapientie libro, ac reliquis deuterocanonicis ratio, ut quāquam à vetere Synagoge probatus non sit, mulis divinum esse ostendatur. In novo enim Testamento multa Apostoli ex Sapientie voluntate deproprieſe, que, non prolixiores hic sumus, et in Daniele Huetio, prop. 4, et in Natali, Alexandro Hist. eccles. vet. Testam. disserr. 6, art. 6, prop. 1, legi possum. Exemplo inter plurimos illud sit Epistola ad Rom., cap. 9, v. 21: *An non habet potestatem figuris uti ex eadem massa facere aliquid quidem vas in honorem, aliud vero in consumatum?* quod a Sapientiā cap. 15, v. 7, acceptum est. *Sed et filius mollem terram premens, laboriose fingit ad usum nostrum unum quodque vas, et de eodem luto fingit que mundū sunt in usum vas, et similiiter, quo his sunt contraria: horum autem vasorum quis sit usus, iudex est figuris.* Sit et aliter ad Hebr. cap. 1, v. 3, de filio Iesu, qui cum *splendor glorie et figura substantia eius...* quod sumpsit Apostolus à Sapientie cap. 7, v. 26, de Sapientia ipsa scriptum: *Cauda est enim fascis ēternus, et spectaculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius.* Cetera praefero.

Clarior verò atque efficacius est sanctiorum Ecclesie Patrum auctoritas, qui testati quanto in pretio in suis Ecclesiis Sapientie liber habebut, se à traditione suam de libri divinitate doctrinam habuisse et ipso significant. Quomodo enim credamus sanctos viros sine duce et magistro ejus libri laudes predicasse, eoque usos ad fidēi veritatis explicantibus? Dionysius lib. de Divin. nominibz, cap. 4: *Scripturae sacre insituationibus invenies quendam hoc dicentem de divina Sapientia, amator factus sum pulchritudinis ejus;* que cap. 8 Sapientie, vers. 2, in nostris Bibliis habebut: *Amator factus sum forma illius.* Justinus Martyr, in Dial. cum Tryph., illud Sapientie, cap. 2, v. 12, obicit: *Circumscriptum ero justus, quoniam iniurias est nobis, et contrarias est operibus nostris.* Origenes lib. 7, in episi. ad Rom. ait: *Hoc et Sapientie per Salomonem dicebat; quia corruptibile corpus aggravat animam, et deprimit terrena habitatio sensus multa cogitantem,* Sapient. cap. 9, v. 15; Cyprianus, lib. de Mortalitate, illud Sapientie, cap. 4, v. 11 et 14: *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus... placita enim erat Deo anima illius: propterea hoc properavit edificare illam per medio iniquitatum, Spiritus sancti doctrinam esse affirmat.* Et Clemens Alexandrinus lib. 1 Strom., alterum cap. 3, v. 2: *Visi sunt oculis insipientium mori, a divina Sapientie dictum de martyribz scribit.* Idem, ut pauci multa complectantur, veritati testimonium praeberunt Tertullianus, et prescr.

Harst., cap. 7; Eusebius, in lib. Prepar. Evang.; concilium Sardicens in epistola synodica apud Theodoreum, lib. 2 Hist. Eccles., cap. 8; Basilius lib. 3 contra Eunomio; Hilarius, enarrat. in Psal. 127; Ephanius, heres. 76; Optatus Millevitanus, lib. 4; Ambrosius, serm. 8 in Psalm. 118; concilium Carthaginense III, can. 47; Innocentius I, in epist. ad Exuper.; Gelasius I, in Synodo Rom., aliquid a Natali Alexandre commemorat, quos mitto, ut D. Augustini, quem preterire nequeo, argumento utar.

Augustinus libro presertim de Prædestinatione sanctorum, cap. 14, cum scripsisset S. Cyprianum posuisse, in lib. de Mortalitate, illud Sapientie: *Raptus est ne... quod à se quoque positum repudiabatur à fratribus tanquam non de libro canonico adhibitum, pergit dicere: Non debuit repudiari sententia libri Sapientie, qui merit in Ecclesiis Christi de gradu lectorum Ecclesie Christi tam longā annostate recitari, et ab omnibus Christians, ab episcopis usque ad extreos laicos fidētes, penitentes, catechumenos cum veneracione divina auctoritatis audiuntur... qui sententias tractatorum instrui volunt, opteret, ut istam librum Sapientie, ubi legitur, raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus, omnibus tractatoribus anteponat, quoniam eum sibi anteposuerit etiam temporibus proximis Apostolorum egregii tractatores, qui cum testem odihibentibus, nihil se aucthabere, nisi divinum testimonium crediderant. Argumentis hisc ducti Tridentini Patres, sc̄ificis consideratis divinitate doctrine, propheticō scriptoris spiritu, atque universalis Ecclesiarum omnium, et Christiani nominis societatum approbatione, que seculorum lapsu obtinuit, in sacrorum Librorum canonem Sapientie librum retutere: quorum decreatum nulla convelleret haereticorum perversitas poterit.*

Jam generales haereticorum cantilenas contemimus, quas ut supra preoccupavimus, librum nempe Sapientie a canone Hebraeorum absesse, et primis Ecclesiis seculis ab Ecclesiis usquequaque diffusus pro divino non habitat. Quid enim hac prohibet publicam divinitatis existimationem ei libo nunc accessisse? Hebrei licet in canone librum hunc nunquam habuerint, tamen, ut S. Epiphanius, lib. de Pond. et Mens., et S. Joannes Damascenus, lib. 4 de Fid. orth., cap. 17, inquit, *utiliter et fructuosus crediderunt, et extra arcem conservaverunt ad eorum distinctionem, quos Estrus in canone reconservavit.* Ignotum profecto non fuisse Synagogae volumen Sapientie, imò vero à Judæis laudatum, accepimus ex Rabbi Moysi Bar Nachman, qui proemio Pentateuchi laudat, et Syriacē recitat illud ex magnā sapientia Salomonis à se exscriptum: *Optavi, et datus est mihi sensus; invocavi, et venti in me Spiritus Sapientie, et preposui illam regni et sedibus.... quod Sapientie cap. 7, v. 7, legitim.* Primis verò Ecclesiis seculis ab omnibus Patribus saer liber non est habitus, neque ab Ecclesiis omnibus probatus canonicos proprias causas, quas librum Tobiae explicantes proponimus. Negre Calvinista consentiunt sibi, dum haec opponunt: nam et epistolam ad Hebreos, et Apoca-

lypsin Joannis, aliasque epistolas habent pro canoniciis, quāquam primis Ecclesiis seculis de eorum divinitate a quibusdam sit dubitatum. Si ergo in novi Testamenti libris certò dignoscendis aliquod its argumentum suppeditatum est, quod nonnullas omnī Ecclesiās latuit, cum Ecclesia Christi certiora habere argumenta non potuerit definiendi Sapientie librum esse divinis adjungendum?

Singularia qua Calvinista exaggerant ad Sapientie auctoritatem labefactandam sumpta ex eodem libro, haec sunt quibus responderi est opera pretium. Sapientie, cap. 10, v. 14, dicitur, à Sapientiā allatum Josepho regni sceptrum; et vers. 15 et 17 Hebraicum populum justum fuisse in Egypto, et inculpatum, propereaque laborum suorum mercedem ei redditam. Verum neque Josephus potitus est unquam regno, aut imperium tenuit, nec populus secutus est iustitiae precepta, cuius idolatriatam in Egypto Ezechiel, cap. 20, v. 7 et seqq., arguit. Præterea, cap. 44, v. 45, narratur, patrem aerbio luci dolentem citio sibi rapti filii fecisse imaginem, et tanquam Deo divinos honores habere copisse, unde idolatria dimanavit, quod falsum maximè est: nam idolatria initium non habuit à defunctorum cultu, tum verò prius à filiis defuncti parentes coli cooperant, quām parentes filios mortuos divinis honoribus prosequerentur. Tertiō, cap. 46, v. 18, significatur mitescentium flammam, que in Egypto occidet, animalibus a Deo in impiorum peccata immensis pepercisse: quare debuissent musce, ranæ, pedicifi, aliaque hojus generis molestissima animalia post ignis grandinem adhuc subsistere; quod repugnat capitibus octavo et nono Exodi, ubi dicitur ranas omnes interisse de domibus, villis, agris, et remansisse tantum in flumine: muscarum verò ne unam quidem superflue vel anta quām grando et ignis mixta pariter Egyptios percussissent. Eodem cap. 16, v. 20, manna, que vesceratur in deserto populus, describitur tanquam esca angelorum, et panis de celo præstatius omnem in se habens saporis suavitatem, et inuisus voluntati servientis, conversus in quod quisque volebat. Quibus contraria Moses loquitur cap. 11 Numer., v. 6 et 8, explicans fractum mola, aut tritum in mortario, coquuntque man in offa reddidisse saponem quasi panis oleati, id est, placentæ oleo subacte, et capitos fastidio Hebraeos cibum illum desponsisse. Demum, cap. 17, v. 3 et 4, scriptum est fuisse perterritos spectris, phantasmatibus, tristibus apparetibus personis triduo cœcta noctis Egyptios; cap. 19, v. 7, profundum maris Rubri apparuisse campum germinantem; et vers. 11, maximam co-turcum copiam, non secus ac ranas et muscas in Egypto, recens creatam, et demissam in desertum: de his verò, quæ omnino fabulam suboleant, nihil Moses tradidit; non habet ergo Sapientie liber auctoritatem.

Hece, quæ magno hiatu haereticī contradicunt, quemadmodum veteres Ecclesiæ Patres à commendanda libri Sapientie divinitate non removerunt; ita neque